

Teresa Piskorska*, Krzysztof Stefaniak**

Wyniki analizy materiałów archeozoologicznych ze stanowisk 1-5 w Grabowcu, gm. Radymno, woj. podkarpackie

Abstract

Piskorska T., Stefaniak K. 2014. The results of analysis of archaeozoological materials from sites 1-5 in Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. *Raport 9, 143-149*

The text presents the analysis results of archaeozoological materials from sites 1-5 in Grabowiec in the district of Jarosław obtained during rescue excavations in 2011.

Keywords: archaeozoology, late Bronze Age, early Iron Age, settlement

Na stanowiskach 1-5 w Grabowcu znaleziono łącznie 1393 szczątki ssaków. Określenia przynależności gatunkowej i anatomicznej dokonano na podstawie charakterystycznych cech budowy kości i zębów. W przypadku braku możliwości określenia przynależności gatunkowej szczątków kostnych małych przeżuwaczy opisywano je wspólnie jako owca/koza. W celu określenia morfologii badanych szczątków kostnych przeprowadzono analizę osteometryczną w oparciu o metodykę zaproponowaną przez Angelę von

den Driesch (1976), natomiast wiek osobniczy zwierząt określono na podstawie stopnia skostnienia nasad kości długich z ich trzonami, a także na podstawie stopnia wyrżnięcia i starcia zębów (Lasota-Moskalewska 2008). W materiale stwierdzono występowanie następujących gatunków zwierząt: bydła domowego *Bos taurus* Linnaeus, 1758, świni *Sus scrofa f. domestica* Linnaeus, 1758, konia *Equus caballus* Linnaeus, 1758, owcy *Ovis aries* Linnaeus, 1758 i owcy/kozy *Ovis/ Capra*.

chronologia		ssaki nieoznaczone	bydło	świnia	koń	owca	RAZEM
KŁ	N	206	56	18	6	1	287
	%	71,78%	19,51%	6,27%	2,09%	0,35%	
niedatowane	N	13	23	-	-	-	36
	%	36,11%	63,89%	-	-	-	
RAZEM	N	219	79	18	6	1	323
	%	67,80%	24,46%	5,57%	1,86%	0,31%	

Tabela 1. Wykaz szczątków poszczególnych grup zwierząt na stanowisku Grabowiec 1, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Table 1. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. List of remains of particular groups of animals on the site Grabowiec, site 1

* Zakład Paleozoologii; Instytut Biologii Środowiskowej, Wydział Nauk Biologicznych; Uniwersytet Wrocławski; ul. Sienkiewicza 21; 50-335 Wrocław; e-mail: teresa.piskorska@uni.wroc.pl

** Zakład Paleozoologii; Instytut Biologii Środowiskowej, Wydział Nauk Biologicznych; Uniwersytet Wrocławski; ul. Sienkiewicza 21; 50-335 Wrocław; e-mail: stefanik@biol.uni.wroc.pl

chronologia		bydło	świnia	koń	owca	bydło
KŁ	N	56	18	6	1	81
	%	69,14%	22,22%	7,41%	1,23%	
niedatowane	N	23	-	-	-	23
	%	100,00%	-	-	-	
RAZEM	N	79	18	6	1	104
	%	75,96%	17,31%	5,77%	0,96%	

Tabela 2. Wykaz szczątków poszczególnych gatunków zwierząt na stanowisku Grabowiec 1, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Table 2. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. List of remains of particular species of animals on the site Grabowiec, site 1

■ **GRABOWIEC, STAN. 1**

Na stanowisku znaleziono łącznie 323 szczątków ssaków, przy czym zły stan zachowania większości z nich (67,8%), nie pozwolił na oznaczenie przynależności gatunkowej (Tabela 1-3). Najwięcej znajdowało się w obiektach datowanych na okres kultury łużyckiej. Niestety większość szczątków była mocno rozdrobniona i przepalona, co uniemożliwiło ustalenie przynależności gatunkowej 71,78% (Ryc. 1). Wśród oznaczonych ssaków dominowało bydło (69,14%), były to głównie całe zęby i ich fragmenty, które zwykle najlepiej zachowują się w materiale wykopaliskowym (Tabela 3-4). Dla dwóch osobników udało się oznaczyć wiek, były to młode w okresie wymiany uzębienia (2 lata i 2,5-3,5 lat). Dominacja szczątków bydła domowego wskazuje na wykorzystywanie tego gatunku zarówno dla mięsa jak i dla wartości przyżyciowych. Drugim co do liczebności gatunkiem była świnia – 22,22% (Tabela 2, 3; Ryc. 1). Podobnie jak w przypadku bydła, reprezentowana w materiale głównie przez zęby (Tabela 5). Znalezione kości ramienne świni posiadały otwory nadbłoczkowe, co wskazuje na występowanie formy dziczej, która może być krzyżówką formy dzikiej i domowej, lub stanowi formę prymitywną, hodowaną w warunkach ekstensywnych.

W obiektach z okresu kultury łużyckiej pojawiły się także nieliczne fragmenty zębów konia i pojedynczy trzonowiec owcy (Tabela 2, 3; Ryc. 1).

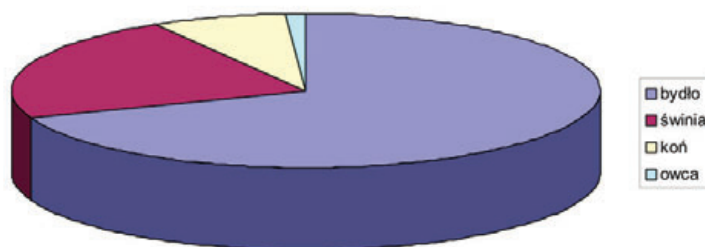
Tabela 3. Udział poszczególnych grup zwierząt w obiektach na stanowisku Grabowiec 1, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Table 3. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. The participation of particular groups of animals in features on the site Grabowiec, site 1

Obiekt	gatunek	N	%
W3	bydło	18	36,0%
	owca	1	2,00%
	świnia	1	2,00%
	ssaki nieoznaczone	30	60,00%
13	bydło	4	100%
114	koń	1	50%
	bydło	1	50%
137	ssaki nieoznaczone	27	100%
144	świnia	4	100%
198	ssaki nieoznaczone	2	100%
214	bydło	7	100%
224	ssaki nieoznaczone	34	100%
425	bydło	1	100%
446	bydło	5	100%
449	ssaki nieoznaczone	11	91,7%
	bydło	1	8,3%
540	bydło	7	100%
728	bydło	8	100%
808	bydło	10	100%
881	bydło	6	100%
923	ssaki nieoznaczone	3	100%
925	bydło	1	5,56%
	świnia	2	11,11%
	ssaki nieoznaczone	15	83,33%
989	ssaki nieoznaczone	1	100%
1002	świnia	5	100%
1011	świnia	1	10%
	ssaki nieoznaczone	9	90%
1015	ssaki nieoznaczone	5	100%
1209	koń	5	100%
luźne	bydło	4	4,40%
	świnia	5	5,49%
	ssaki nieoznaczone	82	90,11%
	bydło	6	100%

Ryc. 1. Udział poszczególnych gatunków zwierząt (bydło: 69,14%; świnia 22,2%; koń 7,41%; owca 1,23%) w obiektach kultury łużyckiej na stanowisku Grabowiec 1, gm. Radymno, woj. podkarpackie

Fig. 1. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. The participation of particular species of animals (cattle: 69,14%; pig 22,2%; horse 7,41%; sheep 1,23%) in features of the Lusatian Culture on the site Grabowiec, site 1

Chronologia		zęby	łopatki	przedramię	udo	podudzie	śródstopie	paliczki	RAZEM
KŁ	N	49	1	1	1	2	1	1	56
	%	87,50%	1,79%	1,79%	1,79%	3,57%	1,79%	1,79%	
niedatowane	N	23	-	-	-	-	-	-	23
	%	100,00%	-	-	-	-	-	-	
RAZEM	N	72	1	1	1	2	1	1	79
	%	91,14%	1,27%	1,27%	1,27%	2,53%	1,27%	1,27%	

Tabela 4. Wykaz elementów szkieletu bydła *Bos taurus* Linnaeus, 1758, znalezionych na stanowisku Grabowiec 1, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Table 4. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. List of elements of cattle skeleton *Bos taurus* Linnaeus, 1758, found on the site Grabowiec, site 1

Chronologia		żuchwy	zęby	ramię	podudzie	RAZEM
KŁ	N	1	14	2	1	18
	%	5,56%	77,78%	11,11%	5,56%	

Tabela 5. Wykaz elementów szkieletu świnii *Sus scrofa f. domestica* Linnaeus, 1758, znalezionych na stanowisku Grabowiec 1, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Table 5. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. List of elements of pig skeleton, *Sus scrofa f. domestica* Linnaeus, 1758, found on the site Grabowiec, site 1

Chronologia		Ssaki nieoznaczone	owca/koza	RAZEM
KŁ	N	18	8	26
	%	69,23%	30,77%	

Tabela 6. Wykaz szczątków poszczególnych grup zwierząt na stanowisku Grabowiec 2, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Table 6. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. List of remains of particular groups of animals on the site Grabowiec, site 2

Na stanowisku znaleziono także 36 szczątków ssaków, które nie pochodziły z obiektów o określonej chronologii. Większość z nich należała do bydła (63,89%), reszta zaś była źle zachowana, przez co nie można było oznaczyć ich przynależności gatunkowej (Tabela 1).

■ GRABOWIEC, STAN. 2

Znalezione na stanowisku kości ssaków (26 fragmentów kości i zębów) pochodziły z obiektów datowanych na okres kultury łużyckiej. Większość z nich (69,23 %) była silnie rozdrobniona, przez co nie można było określić przynależności gatunkowej. Jedynym gatunkiem, którego obecność stwierdzono na stanowisku była owca/koza, reprezentowana przez fragmenty zęba trzonowego (Tabela 6).

■ GRABOWIEC, STAN. 3

Znalezione na stanowisku szczątki zwierząt (łącznie 94 fragmenty kości) pochodziły z niedatowanych obiektów. Większość z nich z powodu znacznego przepalenia i rozdrobnienia nie mogła być zidentyfikowana (93,62%), resztę stanowiły pojedyncze fragmenty zębów bydła – 6,38% (Tabela 7)

	ssaki nieoznaczone	bydło	RAZEM
N	88	6	94
%	93,62%	6,38%	

Tabela 7. Wykaz szczątków poszczególnych grup zwierząt na stanowisku Grabowiec 3, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Table 7. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. List of remains of particular groups of animals on the site Grabowiec, site 3

Chronologia		ssaki nieoznaczone	bydło	świnia	RAZEM
KŁ	N	102	-	-	102
	%	100%	-	-	
KP	N	139	12	6	157
	%	88,54%	7,64%	3,82%	
nie datowane	N	1	1		2
	%	50%	50%	-	
RAZEM	N	242	13	6	261
	%	92,72%	4,98%	2,30%	

Tabela 8. Wykaz szczątków poszczególnych grup zwierząt na stanowisku Grabowiec 4, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Table 8. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. List of remains of particular groups of animals on the site Grabowiec, site 4

Obiekt	gatunek	N	%
2	ssaki nieoznaczone	13	100%
7	bydło	1	100%
	bydło	5	45,5%
	świnia	5	45,5%
9	ssaki nieoznaczone	1	9,0%
10	ssaki nieoznaczone	73	100%
15	ssaki nieoznaczone	16	100%
34	ssaki nieoznaczone	60	100%
37	ssaki nieoznaczone	34	100%
38	ssaki nieoznaczone	1	100%
40	bydło	5	21,7%
	ssaki nieoznaczone	18	78,3%
65	bydło	2	14,3%
	świnia	1	7,1%
65	ssaki nieoznaczone	11	78,6%
212	ssaki nieoznaczone	15	100%

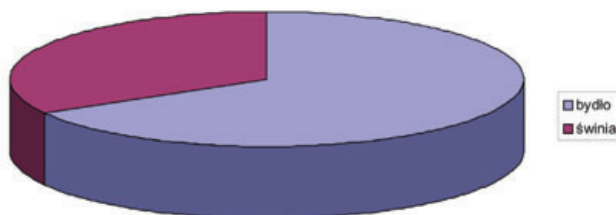
Tabela 9. Udział poszczególnych gatunków zwierząt w obiektach na stanowisku Grabowiec 4, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Table 9. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. The participation of particular species of animals in features on the site Grabowiec, site 4

■ GRABOWIEC, STAN. 4

Na stanowisku znaleziono łącznie 261 fragmentów kości, większość z nich była silnie rozdrobniona i przepalona, przez co nie udało się oznaczyć przynależności gatunkowej 92,72% (Tabela 8, 9). Z obiektów datowanych na okres kultury lużyckiej pochodziły 102 fragmenty kości ssaków, wszystkie były źle zachowane i nosiły ślady palenia (Tabela 8, 9).

Najwięcej szczątków pochodziło z obiektów z okresu kultury przeworskiej (późny OWR), było to łącznie 157 fragmentów kości, z czego 88,54% z powodu silnego rozdrobnienia była nieoznaczalna. Resztę stanowiły fragmenty zębów bydła (7,64%) i świni – 3,82% (Tabela 8, 9; Ryc. 2).

Ryc. 2. Udział poszczególnych gatunków zwierząt (bydło: 66,7%; świnia 33,3%) w obiektach kultury przeworskiej na stanowisku Grabowiec 4, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Fig. 2. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. The participation of particular species of animals (cattle: 66,7%; pig 33,3%) in features of the Przeworsk Culture on the site Grabowiec, site 4

Chronologia		ssaki nieoznaczone	bydło	koń	świnia	RAZEM
KP	N	363	188	2	1	554
	%	65,52%	33,94%	0,36%	0,18%	
wielokulturowy	N	97	7	-	-	104
	%	93,27%	6,73%	-	-	
niedatowane	N	28	2	1		31
	%	90,32%	6,45%	3,23%	-	
RAZEM	N	488	197	3	1	689
	%	70,83%	28,59%	0,44%	0,15%	

Tabela 10. Wykaz szczątków poszczególnych grup zwierząt na stanowisku Grabowiec 5, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Table 10. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. List of remains of particular groups of animals on the site Grabowiec, site 5

Chronologia		bydło	koń	świnia	RAZEM
KP	N	188	2	1	191
	%	98,43%	1,05%	0,52%	
wielokulturowy	N	7	-	-	7
	%	100%	-	-	
niedatowane	N	2	1	-	3
	%	66,67%	33,33%	-	
RAZEM	N	197	3	1	201
	%	98,01%	1,49%	0,50%	

Tabela 11. Wykaz poszczególnych gatunków zwierząt na stanowisku Grabowiec 5, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Table 11. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. List of particular species of animals on the site Grabowiec, site 5

Chronologia		czaszki, móżdżenie, żuchwy	zęby	przedramię	śródręcze	nadgarstek	udo	śródstopie	stępo	RAZEM
KP	N	108	73	1	2	-	-	3	1	188
	%	57,45%	38,83%	0,53%	1,06%	-	-	1,60%	0,53%	
wielokulturowy	N	-	5	-	-		1	1	-	7
	%	-	71,43%	-	-	-	14,29%	14,29%	-	
niedatowane	N	-	-	-	-	2	-	-	-	2
	%	-	-	-	-	100%	-	-	-	
RAZEM	N	108	78	1	2	2	1	4	1	197
	%	54,82%	39,59%	0,51%	1,02%	1,02%	0,51%	2,03%	0,51%	

Tabela 12. Wykaz poszczególnych elementów szkieletu bydła *Bos taurus* Linnaeus, 1758 na stanowisku Grabowiec 5, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Table 12. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. List of particular elements of cattle skeleton *Bos taurus* Linnaeus, 1758 on the site Grabowiec, site 5

Obiekt	gatunek	N	%
W3	bydło	7	6,7%
	ssaki nieoznaczone	97	93,3%
2	bydło	1	3,3%
	ssaki nieoznaczone	29	96,7%
4	bydło	186	42,0%
	koń	2	0,5%
	świnia	1	0,2%
	ssaki nieoznaczone	260	57,3%
22	bydło	1	1,3%
	ssaki nieoznaczone	74	98,7%
	bydło	2	6,5%
	koń	1	3,2%
	ssaki nieoznaczone	28	90,3%

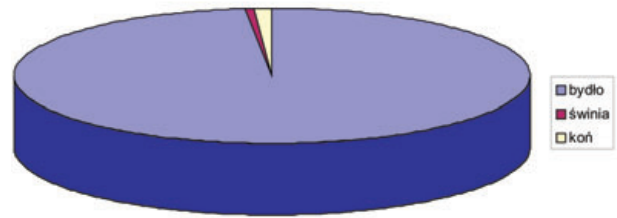
Tabela 13. Udział poszczególnych grup zwierząt w obiektach na stanowisku Grabowiec 5, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Table 13. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. The participation of particular groups of animals in features on the site Grabowiec, site 5

■ GRABOWIEC, STAN. 5

Na stanowisku znaleziono łącznie 689 szczątków ssaków, przy czym większość z nich była źle zachowana, silnie rozdrobniona i przepalona. Najwięcej szczątków znajdowało się w obiektach datowanych na okres kultury przeworskiej (późny OWR). Było ich 554, przy czym zły stan zachowania nie pozwalał na oznaczenie przynależności taksonomicznej 65,52% z nich (Tabela 10). Wśród oznaczonych gatunków zaznacza się duża przewaga szczątków bydła – 98,43% (Tabela 11). Były to głównie fragmenty czaszek, żuchw i zębów, większość z nich pochodziła z obiektu 4, w którym stwierdzono występowanie szczątków co najmniej trzech osobników, w tym dwóch młodych – około 2 lat (Tabela 12, 13). Z obiektów datowanych na okres kultury przeworskiej pochodziły także fragment zęba i kości piszczelowej konia (1,05%) oraz pojedynczy ząb świni – 0,52% (Tabela 11, Ryc. 3).

W obiektach wielokulturowych znaleziono łącznie 104 fragmenty kości i zębów ssaków, jednak zde-

Ryc. 3. Udział poszczególnych gatunków zwierząt (bydło: 98,43%; koń: 1,05%; świnia 0,52%) w obiektach kultury przeworskiej na stanowisku Grabowiec 5, gm. Radymno, woj. podkarpackie.

Fig. 3. Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship. The participation of particular species of animals (cattle: 98,43%; horse: 1,05%; pig 0,52%) in features of the Przeworsk Culture on the site Grabowiec, site 5

cydowana większość z nich była źle zachowana, przez co nie udało się oznaczyć przynależności gatunkowej aż 93,27% (Tabela 10), resztę stanowiły zęby i fragmenty szkieletu kończyny tylnej bydła (Tabela 12, 13).

Pozostałe ze znalezionych na stanowisku szczątków nie posiadały określonej chronologii. Podobnie jak w innych przypadkach nie można było oznaczyć większości z nich (90,32%), resztę stanowiły pojedyncze elementy szkieletu bydła i konia (Tabela 10, 11, 13).

■ WNIOSKI

Zły stan zachowania i silne przepalenie oraz rozdrobnienie materiału osteologicznego ze stanowisk 1-5 w Grabowcu, sprawiły, że jedynie niewielki odsetek badanych szczątków zwierzęcych został oznaczony. Jednak mimo stosunkowo niewielkiej liczby zidentyfikowanego materiału, na stanowiskach zaznacza się wyraźna dominacja bydła, co jest typowe dla osadnictwa kultury łużyckiej i przeworskiej (Ryc. 1-3) (Chrzanowska, Kosicki 1998; Lasota-Moskalewska 2005; Piątkowska-Małecka, Gręzak 2007). Występowanie szczątków zarówno zwierząt dorosłych jak i młodych, może świadczyć o dobrze rozwiniętej hodowli. Stosunkowo niewielki odsetek szczątków świni, a także nieliczne fragmenty szkieletu małych przeżuwaczy i konia, również są charakterystyczne dla osadnictwa kultur łużyckiej i przeworskiej (Chrzanowska, Kosicki 1998; Lasota-Moskalewska 2005; Piątkowska-Małecka, Gręzak 2007).

Bibliografia

- Chrzanowska W., Kosicki A., 1998. Konsumpcja mięsa w społecznościach kultury lateńskiej i przeworskiej w okresie lateńskim. W: Gediga B. (red.), *Szczątki zwierzęce jako źródło badań nad zróżnicowaniem poziomów życia materialnego i kulturowego ludzi w różnych okresach dziejowych. Materiały z Sympozjum Archeologicznego, Wrocław 27-28 listopada*. Wrocław, 85-91.
- Driesch van den. A. 1976. *A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites*. (=Peabody Museum Bulletin 1). Yale.
- Lasota-Moskalewska A., 2005. *Zwierzęta udomowione w dziejach ludzkości*. Warszawa.
- Lasota-Moskalewska A. 2008. *Archeozoologia. Ssaki*. Warszawa.
- Piątkowska-Małecka J., Gręzak A., 2007. Gospodarka zwierzętami ludności kultury łużyckiej na ziemiach polskich. W: Makohonienko M., Makowiecki D., Kurnatowska Z., (red.), *Studia interdyscyplinarne nad środowiskiem i kulturą w Polsce* (=Seria wydawnicza Stowarzyszenia Archeologii Środowiskowej. Środowisko- Człowiek- Cywilizacja 1). Poznań, 129-138.

Summary

Teresa Piskorska, Krzysztof Stefaniak

The results of analysis of archaeozoological materials from sites 1-5 in Grabowiec, commune Radymno, the Podkarpackie Voivodeship

The text presents the analysis results of archaeozoological materials from sites 1-5 in Grabowiec in the district of Jarosław obtained during rescue excavations in 2011. Bad condition of maintenance and strong burnout and fragmentation of the osteologic material from sites 1-5 in Grabowiec resulted in the fact that only a small percentage (4,06%) of those studied

animal remains were marked. However, in spite of a relatively limited number of marked material (343 fragments of skeletons of mammals), the sites have an explicit domination of cattle, which is typical of settlement of the Lusatian Culture and the Przeworsk culture. The presence of remains of both old and young animals may indicate well developed breeding. A relatively small percentage of pig remains, as well as few fragments of skeleton of small ruminants and a horse, are also typical of settlement of the Lusatian and the Przeworsk culture.

■